

Hacı Zeynalabdin Tağıyev Neft sənayesinin təxirəsalınmaz ehtiyaqları

II hissə

Əslində biz hazırkı yüzilliyin (söhbət XIX əsrdən gedir – tərcüməçidən) 20-ci illərindən üzü bəri nəhəng neft yataqlarının sahibi olsaq da, 1864-cü ildən 1879-cu ilə kimi özgələrinin kerosinindən istifadə etmişik və bunun üçün amerikalılara 80 milyon rubla yaxın pul xərcləmişik; yalnız bundan sonra ağılımız başımıza gəlib və bundan nəinki özümüz istifadə etməyə başlamışıq, həm də öz kerosinimizi başqa ölkələrə ixrac etmişik. Aldığımız həmin dərs bizə kifayət qədər baha başa gəlmişdir.

Məlum olduğu kimi, bizim məhsulun xaricə davamlı və daimi nəql olunmasında başlıca maneə Zaqafqaziya dəmiryolu idi. Ötən 1888-ci ildə Batumiyə qədər həmin dəmiryolu vasitəsilə cəmi 50.943 sistem-vaqon və 3.665 üstüörtülü vaqonda 32 milyon puddan çox neft yükləri daşınmışdır. Üstəlik müxtəlif dövlətlərə 28 milyon puddan çox neft məhsulu aparılmışdır.

Beləliklə orta hesabla hər aya 4245 vaqon düşür. Doğrudur, bu rəqəm 3498 ilə 5589 arasında dəyişir, hər halda sonuncu rəqəm aylıq yükdaşımada son hədd sayılır və biz belə hesab edirik ki, bundan o tərəfə getmək olmaz.

Bu ilin yalnız ilk 9 ayı ərzində 35 milyon puda yaxın neft yükləri daşınmışdır, üstəlik ilk 9 aya Batuma göndərilən vaqonların sayı 4500-ü keçməmişdir. Yolların dövlət hesabına keçməsi, habelə Nobel qardaşlarının kerosin kəmərinin (tikintisinin) başa çatması ilə son aylarda (xüsusən avqust və sentyabrda) vaqonların sayı 6623 və 6935-ə çatmışdır ki, bunun nəticəsində həm yük daşımaları, həm də neftə tələbat artmışdır. Mədənlərdə buruq qazma işləri sürətlənmiş: yeni quyuların təməlinin qoyulmasına, istehsal gücü azaldığına görə bağlanmış köhnə quyuların bərpasına başlanmışdır. Amma yenə də neftə olan tələbatı ödəmək mümkün deyil.

Sentyabr ayında dəmiryolu vasitəsilə Batuma 6935 çən və 283 üstüörtülü vaqon yola salınmışdır ki, bu da gün ərzində 240 vaqon və ya ildə $240 \times 30 \times 600 \times 12 = 51.840.000$ pud neft deməkdir. Sentyabr ayındakı yük daşımaları göstərir ki, əgər hərəkət qrafiki pozulmasa, dəmiryolu vasitəsilə Batuma 50 milyon puddan çox neft yükləri daşımaq mümkündür. Əgər buna gəmi ilə daşınan 23 milyon pudu da əlavə etsək, bütövlükdə 73 milyon pud kerosin daşındığını görürük. 4 pud neftdən 1 pud kerosin əldə etməyin mümkünlüyünü nəzərə alsaq, ixrac üçün 292 milyon pud məhsul tələb olunur. Bütün bunlarla yanaşı, hətta indi distillə etmək üçün 4 puddan artıq neft məhsulu lazım gəldiyini, üstəlik yanacaq xərclərini, həmçinin fontan vurarkən baş verən itkiləri və digər halları hesabla əlsək, 300 milyon puddan çox neft məhsulu tələb olunur. Əgər bu il təkcə bizim neft mədənləri çətinliklə 200 milyon pud verirsə, üstəlik neftin qiyməti 7-8 qəpik arasında qərarlaşıbsa və 300 milyona tələbat varsa, hasilat bir az da qalxmaldır və o kə bilsin, Amerika ilə rəqabətə girmək kimi ağılaşmaz həddə çatсын.

Deyə bilərik ki, neftə olan tələbatı ödəmək üçün yalnız müvafiq sayda qazma quyularının təməlini qoymaq lazımdır. Bəs nə qədər bu cür quyular tələb olunur? Neft mədənlərinin indiki vəziyyəti haqqında

alınan məlumatlardan görünür ki, avqust ayında 213 quyu işlək vəziyyətdə olmuşdur (bu rəqəmə 6 milyon pud neft verən fontan vuran 2 quyu daxil deyil) və onların hasilatı 14.799.169 pud təşkil etmişdir. Deməli, il ərzində 300 milyon pud neft almaq üçün ən azı 100 yeni quyu qazılmalıdır. Bunun üçün isə 21/2–3 milyon rubl kapital qoyuluşu tələb olunur. Lakin bizim neft sənayesi sahibkarlarının il ərzində bu qədər kapital xərcləməyə çətin ki, gücü çatsın. Üstəlik bu yalnız əlverişli şəraitdə mümkündür. Çünki bizim Balaxanı-Sabunçu sahəməzində yerin təkində hələ çox neft var. Əgər neft mədənləri bütün tələbatı ödəməyə və bizə kifayət qədər neft verə bilməsə necə olacaq? Nəhayət, bu il, sonra gələn il versələr, birdən üçüncü və ya dördüncü ilə qəflətən neft hasil etmək iqtidarında olmasalar nə baş verəcək? Kim zəmanət verə bilər ki, gələn il neft sənayeçilərinin bütün ümidlərini doğruldacaq və ixrac üçün nəzərdə tutulan həcmdə neft məhsulu hasil olunacaq? Ola bilsin ki, biz gələn il 300 milyard pud, bəlkə də vur-tut 200 və ya 150 milyard pud, hətta ondan da az, neft hasil edə bildik.

Bizim neft yataqları bu mənada daş kömür yataqlarından çox geridə qalıb: sonuncularda nə qədər daş kömürün olduğu aydın və dəqiq müəyyən edilir. Neft sənayeçilərinin öz işində əldə rəhbər tuta biləcəyi, istinad edə biləcəyi elmi məlumatların olmaması onları qaranlığa sürükləyir, qazma işləri, necə deyirlər, Allaha qalır.

Artıq neçə onilliklərdə ki neft hasilatı ilə məşğul olduğumuza baxmayaraq – məlum neft layına çatanadək işlərini hansı dəriniyə qədər və hansı borularla aparmaq olar yaxud nefti çəkib çıxarmağa başlamaq olarını və ya quyunu bir az da dərin qazmaq lazımdır, quyunun hansı dəriniyində və qatında neft daha məhsuldar və davamlı ola bilər?

İndiyədək bizim geoloqlar bu suallara cavab tapmayıblar. Əgər cəsarətlə və uğur qazanacağına əminliklə işə girişən neft sənayesi işçilərinin köməyi ilə bu cür araşdırmalar aparılırdı olduqca baha başa gələn neçə-neçə səhvlərin qarşısı alınardı. Heç bir təcürbəyə əsaslanmayan (apriori) nəzəri mülahizələr adama nə qədər cəlbədicə və real görünsə də, cibinə uyğun gəlmədiyi üçün bu işə maraq göstərməyən adama inandırıcı təsir göstərə bilməz. Çünki torpağa sərməyə qoyan və bu sərməyənin batmayacağına, geri qayıdacağına əmin olan, müəyyən faiz gəlir gətirəcəyinə inanan neft sənayeçilərinə təskinlik verə bilməz.

Əlbəttə, kim təsdiq edə bilər ki, müsbət elmi əsaslar olmadan bizim neft sahələrimiz bundan sonra tam onilliklər ərzində neft sənayesinin bütün tələbatını ödəmək gücündədir.

Əgər hər hansısa tədqiqatlar aparılırdırsa, onlar da təsadüfi xarakter daşıyır, çox vaxt bir-birilə ziddiyyət təşkil edir və onlara etibar etmək qeyri-mümkündür. Neft sənayesində çalışan insanlara heç bir təminat vermir. Biz bilirik ki, necə deyirlər, rəsmi qulluqda olan bir geoloq təsdiqləyir ki, bizim hazırda istismar etdiyimiz sahədə neftin tükənməsi barədə fikirləşmək hələ tezdir, burada neft o qədər çoxdur ki, yaxın vaxtlarda neftin tükənməsinin əlamətləri belə yoxdur; həmin sahəni neft sənayesi firmasının göstərişi ilə tədqiq edən digər bir mühəndis-geoloq isə təsdiq edir ki, həmin neft laylarının tükənməsi heç bir şübhə doğurmur və mübahisəyə lüzum yoxdur. Bəs bunlardan hansı doğrudur? Sahibkar hansı birinə inanaraq əminliklə bu işə sərməyə qoya bilər və ya iflasa uğraya bilər? Bu iki mühəndis-geoloqdan hansının doğru olduğunu, əlbəttə, gələcək göstərəcək, amma bu, ola bilsin ki, neft tükəndiyi ərəfədə bu işə sərməyə qoyan sahibkarı sakitləşdirə və təsəlli verə bilməz.

Əlbəttə, iş başqa cür də ola bilərdi, əgər istismar etdiyimiz Balaxanı-Sabunçu sahəsindən başqa, bizim irəli sürdüyümüz tələblərə cavab vermədiyi halda, öz fəaliyyətimizi məhsuldarlığı ondan heç də az olmayan sahələrə yönəldə bildik.

Beləliklə, biz yenə başladığımız fikrə, yəni Balaxanı-Sabunçu sahəsində neft kəşfiyyatının zəruri olduğuna qayıdırıq. Bəs bu işi kim öhdəsinə götürəcək? Neft sənayeçiləri, yaxud onların təşkil etdiyi hər hansı bir cəmiyyət? Bunun üçün sərməyədən başqa həmrəylik də lazımdır, buna isə maraq yoxdur. Dövlətim? Çətin ki, o istehsal üzrə tədqiqat aparılması riskini boynuna götürsün. Üstəlik hər kəsə məlumdur ki, dövlət vəsaiti hesabına tədqiqatlar ümumilikdə çox baha başa gəlir.

Yuxarıda deyildiyi kimi, neft olması ehtimalı həm Şamaxı qəzasında, həm də Petrovkadan tutmuş Kür çayının mənsəbinədək Xəzərin bütün sahil boyu ərazilərdə var. Üstəlik Abşeron yarımadasında da kifayət qədər torpaq sahəsi var ki, əgər tədqiq olunsaydı, uyğun qazanmaq ehtimalı yüksəkdir.

1880-ci ildə, pay torpaqlarını mərz çəkilmədən ümumilikdə 1500 desyatindən çox sahə Sabunçu, Zığ, Dığah, Binəqədi, Biləcəri, Xırdalan, Masazır, Qobu və Bibi-Heybətdə Şıxov kimi müxtəlif kəndlərə bölünmüşdür və həmin ərazilər qadağan olunmuş sahəyə aid olduğu üçün orada qazma işləri aparmağa icazə verilmir.

Doğrudur, 1882-ci ildə həmin pay torpaqlarının icarəyə verilməsi haqqında yeni qaydalar qüvvəyə mindi, lakin həmin qaydalar formal səciyyəli müxtəlif maddələrlə doludur və orada məskunlaşanların savadsızlığı ucubətindən hər cür yanlış şərtlərə asanlıqla məruz qala bilərlər.

Ona görə də indiyə kimi hələ heç kəs həmin qaydaların verdiyi hüquqlardan istifadə edərək pay torpaqlarını icarəyə vermək qərarına gəlməmişdir.

Bununla yanaşı, qazanc əldə etmək istəyi üstün gəlir və həmin pay torpağının sahibləri müəyyən məbləğ müqabilində öz pay torpaqlarını gizlicə müxtəlif bəylərə güzəştə gedir. Əgər dövlət həmin bəylərə iddia qaldırırsa, pay torpaqlarının sahibləri məhkəmədə şahid kimi çıxış edirlər, bəylər isə öz növbəsində torpaq sahəsini başqasına satır və beləliklə, dövlətin zərərinə açıq-aşkar qanundan kənar bir çox əməliyyat həyata keçirilir.

Yalnız bu yolla neft sahəsində heç vaxt torpaq sahibi olmayan müxtəlif şəxslərin, xüsusi mülkiyyətə, yəni əldə torpaq sahələri yarana bilər. Bakı qəzasında xüsusi torpaq sahibliyi hətta quberniyanın başqa qəzalarındakı kimi heç zaman olmamışdır (məvacib, gəlir qarşılığında həmin kəndlərin sakinlərinin mülkiyyət hüququnu alaraq) və indi qəflətən mülkiyyət hüququna malik torpaq sahibi olan şəxslər meydana çıxır. Guya onlar bu mülkiyyət hüququna çoxdan həmin pay torpaqlarını güzəştə gedən və bir zaman həmin torpaqlara köçürülən şəxslərin şahidlik ifadələrinə əsasən yiyələnmişlər.

(ardı var)